

JUKSTAPOZICIJA I RAZINA SINTAGME

Ivo Pranjković
Filozofski fakultet Zagreb

U članku se nastoji problematizirati odnos između jukstapozicijskog (asindetskog) povezivanja i razine sintagme. Utvrđuje se da se načelno ne bi moglo isključiti i postojanje sintagme kojoj bi komponente bile članovi paradigme in praesentia, ali se pokušava dokazati da se modelom koji bi se temeljio na takvim pretpostavkama ne bi unaprijedio sintaktički opis te se opravdava strukturalističko insistiranje na međusobnoj isključivosti sintagmatskih i paradigmatičkih odnosa. Kako jukstapozicije nema ni unutar rečenice (među njezinim članovima), predlaže se da se ona odredi kao jedan od načina povezivanja rečenica.

O jukstaponiranju (supostavljanju, asindetskom povezivanju), ako se shvati u najširem mogućem smislu riječi, moglo bi se govoriti na svim razinama lingvističke analize. Moglo bi se tako govoriti čak i o jukstaponiranju (ulančavanju) fonema. Na morfološkoj razini termin jukstapozicija mogao bi se upotrebljavati u vezi s načinima i posljedicama spajanja i supostavljanja morfema. U leksičkoj morfologiji (tvorbi riječi) taj se termin odavno rabi i ima, manje ili više, određeno i konkretno značenje: obično se njime označuje tzv. nepravna, nepotpuna složenica, ili složenica kojoj značenje nije u izravnoj vezi sa značenjem (svih) komponenata od kojih je složena. Još češće se tim terminom označuje složenica kojoj komponente (nakon tvorbenog procesa) ostaju neizmijenjene¹.

Međutim, u analizama na sintaktičkoj razini (ili razinama) taj se termin susreće rjeđe nego što bi se moglo očekivati s obzirom na to da je supostavljanje (jukstaponiranje, povezivanje) sintaktičkih jedinica bez posredstva gramatikaliziranih elemenata) vrlo običan, ako ne i najobičniji (bez sumnje i najstariji, prvotni) način povezivanja kompleksnijih jedinica sintaktičke razine. Uzroka tome moglo bi se, između ostalog, naći i u brojnim poteškoćama s kojima su sintaktičari još uvijek suočeni kad pokušavaju riješiti neka temeljna teorijska pitanja, kao što su, primjerice, određenje i sintaktički status sintagme i rečenice, razgraničenje koordinacije i subordinacije, određenje i opis sintaktičkih (ili suprasintaktičkih) struktura na razini višoj od (jedno)rečenične itd.

Na sintaktičkoj razini jukstapozicija bi se mogla odrediti kao način povezivanja sintaktičkih jedinica bez posredstva specijaliziranih gramatičkih (gramatikaliziranih) sredstava veze (tj. veznika). Takvo određenje svakako je potrebno precizirati: jukstapozicijsko (asindetsko) povezivanje ne isključuje sva gramatička sredstva veze jer se među takva mogu ubrojiti i vidsko-vremenski odnosi, kataforičko-anaforička, leksička te intonativna vezna sredstva. Spomenuti način povezivanja isključuje, dakle, samo ona jezična sredstva koja su gramatički specijalizirana za povezivanje, tj. ona kojima je materijaliziranje odnosa (veze) među dijelovima struktura primarna funkcija. Drugim riječima, pod jukstapozicijom se podrazumijeva svako gramatički neeksplicirano (negramatikalizirano) povezivanje sintaktičkih jedinica.

Kako takvo povezivanje može pretpostavljati i nezavisni (npr. **Ja umrijet ću, brijeg se neće maći**²) i zavisni odnos (npr. **Znam, vani su mrtve zvijezde i kuće i mjesočina**³), potrebno je razlikovati implicitnu koordinaciju od implicitne subordinacije (onako kako se čini i s vezničkim,

1 Usp. Rikard Simeon, Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I, Zagreb, 1969, str. 622.

2 V. A. B. Šimić, Pjesme i eseji, Zagreb, 1974, str. 119.

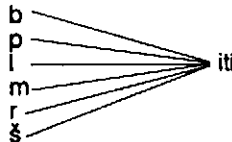
3 Nav. dj., str. 56.

eksplicitnim složenim strukturama).

Prva sintaktička razina (uobičajeno je da se razlikuju razina sintagme, razina rečenice i razine teksta) na kojoj bi se moglo pretpostaviti postojanje jukstapozicijskog (asindetskog) povezivanja jest razina sintagme. Međutim, odgovor na pitanje može li se na toj razini govoriti o jukstapozicijskom povezivanju nije nimalo jednostavan. Pokušat ću ukratko prokomentirati dva, međusobno isključiva, odgovora na to pitanje, od kojih je jedan karakterističniji za tradicionalna, a drugi za novija sintaktička istraživanja.

Ako pretpostavimo, kao što se čini u strukturalizmu od F. de Saussurea⁴ nadalje, da se sintaktičke jedinice (i uopće jezične jedinice) grupiraju samo po sintagmatskom načelu (koje djeluje *in praesentia*) i ako su paradigmatski odnosi obilježeni isključivo relacijom nazočne jedinice prema jedinici *in absentia*, tj. prema onoj jedinici kojom bi nazočna mogla biti zamijenjena⁵, onda bi odgovor na postavljeno pitanje bio negativan. Naime, komponente koje čine sintagmu pretpostavljaju zavisni odnos i zato se o jukstapoziciji unutar sintagme ne može govoriti.

Čini se, međutim, da nije sasvim bez osnove postaviti i pitanje da li je strukturalistička pretpostavka o međusobnoj isključivosti sintagmatskih i paradigmatskih odnosa sasvim imuna od prigovora, a još više osnove ima, mislim, za pitanje je li ona jednako primjenjiva na sve jezične razine. Vjerujem, naime, da ima razloga pretpostaviti kako su strukturalisti, formulirajući je, imali u prvom redu na umu fonološku razinu (ta je razina kod njih i inače, osobito u početku, u prvom planu) na kojoj se sintagmatski i paradigmatski odnosi doista sasvim isključuju. Sintagmatski odnosi na fonološkoj razini takve su naravi da sasvim onemogućuju ostvarenje situacije kakvu ilustrira, naprimjer, sljedeća shema:

Za razliku od fonološke na sintaktičkoj su razini ostvarenja situacija sličnih prikazanoj redovita pojava, naprimjer:

Slušam mora i propete katarke i zastave uzlepršale
mucanja, ridanja, pijanstva, prkose
gordosti, podizanja

izvore, odjeka širenja, vizije, prekoračenja u snove (...).⁶

Istina, struktura koju čine citirani stihovi može se opisati i tako da se ne dovede u pitanje pretpostavka o međusobnoj isključivosti sintagmatskih i paradigmatskih odnosa (u novijim sintaktičkim opisima tako se redovito i čini). U tom bismo slučaju pošli od pretpostavljenih ishodišnih rečenica u kojima predikat slušam ostvaruje poseban odnos sa svakim od objekata:

Slušam mora.

Slušam propete katarke.

Slušam zastave uzlepršale itd.

Takav opis shematski bi se mogao ovako prikazati:

(S) - P - O₁

(S) - P - O₂

(S) - P - O_n

Međutim, navedenu strukturu ne bi bilo nemoguće opisati i tako da se pretpostavi postojanje nečega što bi se ovdje, uvjetno i na prvi pogled proturječno, moglo nazvati "paradigmatskom sintagmom". Bila bi to sintagma kojoj su komponente članovi paradigme *in praesentia*. Komponente *mora*, *propete katarke*, *zastave uzlepršale* itd. mogući su objekti glagola slušati. Mislim da nema posebnih razloga zbog kojih bi se isključila mogućnost da oni budu birani istodobno (da se naprosto s osi selekcije "prebace" na os kombinacije) i da čine nešto što bi se, opet uvjetno, moglo nazvati (složenom) objekatskom sintagmom. Tako inerpretirana navedena

4 De Saussure je takve odnose nazivao asocijativnima (usp. F. de Sosir, *Opšta lingvistika*, Beograd, 1969, str. 149-150).

5 Usp. Radoje Simić, *Gramatička kumulacija sa gramatičkog i stilističkog gledišta*, Književnosti i jezik 2-3, Beograd, 1979, str. 201-212.

6 V. Tin Ujević, *Pjesme i pjesničke proze*, PSHK, knj. 87, Zagreb, 1970, str. 343.

struktura mogla bi se ovako shematizirati:

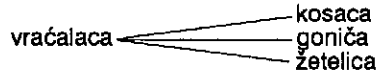
Uz pomoć predloženog modela uspješnije bi se opisivale strukture ("paradigmatske sintagme" ovoga tipa) u kojima jedan član ima općenitije (šire) značenje, pa onda (semantički barem) i drugačiji odnos prema predikatu od člana (ili članova) s užitim značenjem, naprimjer:

Bližio se selu sve glasnjiji smijeh i govor

vračalaca: kosaca, goniča, žetelica.⁷

Takav bi se način opisa temeljio na pretpostavci da elementi manje općenita značenja ne stoje u izravnom odnosu prema upravnoj riječi ili sintagmi (u navedenom primjeru *smijeh i govor*), nego prema elementu s općenitijim značenjem (*vračalaca*):

Bližio se selu sve glasnjiji smijeh i govor

Predloženi način opisa oslanjao bi se na tradicionalne sintaktičke opise u kojima se govori o tzv. istovrsnim članovima (dijelovima) rečenice, ali bi uvođenje distinkcije među tim članovima s obzirom na stupanj općenitosti (pa onda i s obzirom na njihove međusobne odnose) doprinijelo usavršavanju (preciziranju) takva opisa.

Pa ipak, treba reći da ni primjena tako koncipirana opisnog modela ne bi značajnije unaprijedila opis gramatičkog ustrojstva razmatranih struktura (to posebno vrijedi za njihovo tzv. formalnogramatičko ustrojstvo). Naime, razlika između komponente općenitijeg značenja i komponente manje općenita značenja teško se može s (formalno)gramatičkog (pa i s funkcionalnog: sve su komponente prema upravnoj u odnosu tzv. subjektivnog genitiva) stajališta smatrati relevantnom, tj. ne može se reći da je sintaktički izražena. Stoga mislim da bi razmotreni model bio, eventualno, pogodan za opis semantičkog ustrojstva pojedinih sintaktičkih jedinica (struktura) ovoga tipa. Sto se tiče sintaktičke razine, mislim dakle da je ipak opravdanije i operativnije polaziti od pretpostavke da elementi koji se jukstaponiraju ne mogu biti konstitutivnim dijelovima istih sintagmi⁸.

S obzirom na to da se o jukstapoziciji ne može govoriti ni onda kad je riječ o odnosima koji pripadaju gramatičkom ustrojstvu rečenice (tj. odnosima među rečeničnim članovima), valja zaključiti da jukstaponiranja nema ni na razini jednostavne (nesložene) rečenice. Drugim riječima, jukstapozicija se može odrediti kao jedan od načina povezivanja rečenica.

LITERATURA

1. Ivan Goran Kovačić, **Novele, eseji, kritike, pjesme**, Zagreb, 1970.
2. Ivo Pranjković, **Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku**, Zagreb, 1984.
3. Ferdinand de Saussure: F. de Sosir, **Opšta lingvistika**, Beograd, 1969.
4. Rikard Simeon, **Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I**, Zagreb, 1969.
5. Radoje Simić, **Gramatička kumulacija sa gramatičkog i stilističkog gledišta**, Književnost i jezik 2-3, Beograd, 1979.
6. A. B. Simić, **Pjesme i eseji**, Zagreb, 1974.
7. Tin Ujević, **Pjesme i pjesničke proze**, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 87, Zagreb, 1970.

⁷ Ivan Goran Kovačić, *Novele, eseji, kritike, pjesme*, Zagreb, 1967, str. 19.

⁸ To bi, između ostalog, pripomoglo jasnijem definiranju sintagme kao sintaktičke jedinice. U sastav te jedinice ulazile bi najmanje dvije komponente (tzv. punoznačne riječi) za koje je karakterističan ili kongruencijski (npr. jak vjetar, grad Rijeka) ili rekcijski (npr. čitati knjigu, šetati s prijateljem) ili, eventualno, tzv. odnos pridruživanja (npr. rado čitati, čitati ležeći). Sintagmu, prema tome, ne bi mogle činiti komponente koje su međusobno u koordiniranom odnosu. Osim toga, bilo bi korisno i opravdano, kao kad je riječ i o rečenici (usp. I. Pranjković, *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb, 1984, str. 9-19), razlikovati sintagmu kao apstraktnu, jezičnu jedinicu (pisati pismo) i sintagmu kao jedinicu govora, koja bi bila rezultat neposredne rečenične analize (pišem pismo).

Zusammenfassung

Ivo Franjković
Juxtaposition und das Syntagmaniveau

Im Artikel versucht man die Beziehung zwischen zusammenrückenden (asyndetischen) Verbindungen und Syntagmaniveau zu problematisieren. Es wird festgestellt, daß das Ausschließen desjenigen Syntagma grundsätzlich nicht möglich ist, dessen Komponente die Paradigmatglieder in praesentia sind, dagegen versucht man zu beweisen, daß mit einem auf solchen Voraussetzungen sich gründenden Modell syntaktische Beschreibung nicht gefördert sein kann. Deswegen wird das strukturalistische Bestehen auf gegenseitigen Ausschließen syntagmatischen und paradigmatischen Beziehungen rechtfertigt. In Bezug darauf, daß es innerhalb des Satzes (zwischen seinen Gliedern) keine Juxtaposition gibt, wird es vorgeschlagen, sie als eine der Satzverbindungen zu bestimmen.